

TRADUCERI PUBLICATE ÎNTRE ANII 1834 - 1846 LA TIPOGRAFIA EPISCOPIEI DIN BUZĂU

DANIELA LUPU

Cărțile tipărite la Buzău în cursul celor 36 de ani de activitate a tipografiei de la episcopie¹, sunt astăzi cunoscute în literatura de specialitate. Ele au fost descrise bibliografic, au fost abordate din diferite perspective, predominând aspectele referitoare la tipărire, circulație, la însemnările pe care le conțin și deseori ca ilustrare a activității celor care au contribuit la imprimarea lor². Mai puțin conturată a fost ambianța culturală în care s-a pregătit editarea lor (mai ales pentru cărțile tipărite în secolul al XIX-lea), care a determinat specificul producției tipografice de la Episcopia Buzăului.

Dacă tipăriturile din prima perioadă de funcționare a tipografiei (1691-1768), au suscitat în mai mare măsură interesul specialiștilor, cele apărute între anii 1834-1873, nu au fost supuse încă unei cercetări exhaustive. În cele ce urmează ne vom opri asupra celei de-a doua perioade de funcționare a tipografiei, cuprinsă între 1834 (momentul reînceperii activității la inițiativa episcopului Chesarie) și 1846 (când se oprește temporar activitatea până în 1852). Majoritatea cărților imprimate acum sunt cărți liturgice sau de “*învățătură*” a preoților, dar pe lângă acestea încep să apară și cărți care nu mai sunt destinate exclusiv nevoilor bisericii, manuale și cărți de literatură beletristică, traduceri sau prelucrări din literatura vremii, care demonstrează disponibilitatea Bisericii de a se implica în procesul de modernizare a societății românești aflată în plină epocă de renaștere națională. În continuare vom prezenta traducerile tipărite în această perioadă, atât pe cele publicate în volum, cât și pe cele din gazeta *Vestitorul bisericesc* (ce apare tot la tipografia episcopiei, în anii 1839 și 1840), fără a lua în discuție cărțile de cult sau de literatură teologică decât în măsura în care ele cuprind principii generale de educație moral-religioasă a cititorilor. Vor fi prezentate de asemenea informații privind: traducătorii și formația lor intelectuală,

¹ Tipografia a fost înființată în anul 1691 și a activat cu întreruperi până în anul 1873. Perioadele de funcționare au fost: I (1691-1768), II (1834-1841, 1845-1846), III (1852-1857), IV (1860, 1860-1873).

² În legătură cu aceasta pot fi văzute lucrările: Dimitrie Iarcu, *Bibliografia chronologicală sau Catalogu generalu de cărțile române imprimate de la adoptarea imprimeriei, 1550-1873*, București, 1873; George Ionescu, *Spicuiuri din trecutul tipografiei*, București, 1907; Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 până astăzi*, București, 1910; C. D. Fortunescu, *Istoria tiparului în țările românești până la începutul veacului al XVIII-lea* în *Almanahul Graficei Române*, Craiova, 1924, p. 91-131; I. Bianu, *Mitrofân, episcopul Hușilor și al Buzăului, mare tipograf* în *Almanahul Graficei Române*, Craiova, 1927, p. 44-49; Dimitrie C. Ionescu, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România* în *Almanahul Graficei Române*, Craiova, 1927, p. 87-130; Daniela Bratu, *Tipografia de la Buzău* în *Glasul bisericii*, an XVII (1958), nr. 8, p. 727-739; Gabriel Cocora, *Tipografia de la Episcopia Buzăului în Tipar și cărțurari*, București, 1977, p. 9-105; Ioana Cristache-Panait, *Cartea de Buzău în satele transilvane în Spiritualitate și istorie*, vol. II, Buzău, 1983, p. 291-301.

domeniile, autorii și operele selectate, limbile din care se fac traduceri, publicul cărui le sunt destinate. Fiind rezultatul unui proces de selecție, traduceri pot oferi indicii asupra preferințelor sau opțiunilor mediului intelectual care le produce, atâta timp cât în interpretarea lor, se disociază gustul individual de opțiunea angajată, în numele înfăptuirii unor programe culturale, atitudine proprie generației pașoptiste³. Pornind de la acestea vom încerca să relevăm că atmosfera specială, de emulație intelectuală și acumulări culturale specifică epocii, nu era străină Buzăului. Este cunoscută importanța traducerilor în renașterea culturală a românilor, în conturarea literaturii naționale, în pregătirea climatului în care se vor forma reprezentanții generației pașoptiste. Încurajarea traducerilor apare printre obiectivele prioritare ale programelor societăților culturale. Ele trebuiau să contribuie la “deșteptarea” simțului național, la îmbogățirea limbii, la obținerea de cunoștințe practice, la purificarea moravurilor și în final la educarea - “luminarea” - poporului. Traducerile urmau să aibă, în viziunea artizanilor redeșteptării naționale, un rost educativ și civilizator.

Buzăul este în deceniile patru și cinci ale secolului trecut, un oraș cu o activitate comercial-meșteșugărească de proporții modeste, dar cu tradiție culturală legată mai ales de faptul că era, încă de la începutul secolului al XVI-lea, sediu episcopal. Activitatea culturală gravitează și acum în jurul episcopiei, căreia i se adaugă instituțiile școlare de curând înființate. Perioada adusă în discuție corespunde organizării, pe baze moderne, a învățământului de stat laic și teologic și la Buzău. Se înființează școala națională (1832), seminarul (1836) și se organizează primul curs de pregătire a învățătorilor - școala normală (1838). În martie 1832 Dionisie Romano (1806-1873)⁴ este numit profesor la școala națională, iar în iunie 1836 Gavril Munteanu (1812-1869)⁵ este chemat de la București de episcopul Chesarie pentru a fi profesor și director al seminarului.

Cei doi tineri profesori (ambii originari din Transilvania) sunt, în moduri diferite, legați de mediul ecleziastic. Dionisie Romano, intrat de tânăr la mănăstire, este ierodiacon iar Gavril Munteanu, fiu de dascăl și profesor al viitorilor preoți ai Buzăului. Ca formație intelectuală, primul are o educație predominant autodidactă - a frecventat cursurile lui Gheorghe Lazăr și a absolvit cursul rapid de pregătire a învățătorilor de la “Sf. Sava”, dar bogata sa cultură religioasă și învățarea limbii franceze și grecești este urmarea efortului personal sub îndrumarea înalților prelați în

³ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, 1972, p. 95

⁴ Despre Dionisie Romano, episcop al Buzăului (1865-1873), există o bogată bibliografie. Menționăm doar, pentru caracterul sintetic, fișa bio-bibliografică alcătuită de Algeria Șimotă în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 284-285 (în continuare: DLR). Este profesor la Buzău în perioada 1832-1843.

⁵ Pentru Gavril Munteanu, profesor la Buzău între 1836-1844, v. fișa bio-bibliografică alcătuită de Florin Faifer în DLR, p. 595-596 și introducerea la capitolul *Gavril Munteanu* din *George Bariț și contemporanii săi. Corespondență primită de la Iordache Mălinescu, Nicolae Nifon Bălășescu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan*. Ediție de Ștefan Pascu, Ioan Chindriș și Ioan Gabor, vol. VI, București, 1983, p. 189-197 (în continuare: G. Bariț și contemporanii).

preajma cărora trăise, precum Ilarion episcopul Argeșului (unul din cei mai culti oameni ai vremii sale, iubitor de literatură franceză) sau arhimandritul Eufrosin Poteca (profesor de filozofie, traducător din literatura morală și religioasă franceză) - fiind atras de cultura franceză și de romantism. Al doilea vine cu o solidă pregătire clasică (a absolvit Gimnaziul romano-catolic la Alba Iulia și a urmat cursuri de filosofie la Liceul academic piarist din Cluj) și cu o mare admirație pentru valorile antichității greco-latine și pentru cultura germană. Îi unește însă același crez iluminist, convingerea că educația, instruirea și în primul rând educația cu fundamente moral-religioase este calea spre rezolvarea problemelor cu care se confrunta societatea⁶. Ei găsesc la Buzău un mediu favorabil. Ideile iluministe aveau deja trecere în rândul clerului superior. Episcopul Chesarie (1825-1846), potrivit educației primite, este - la nivelul epocii - un om învățat. Baza culturii sale este religioasă și de limbă greacă. El însuși traduce din greacă în tinerețe iar în discursurile sale folosește alegorii cu personaje antice grecești⁷. Buzăul se bucurase și în trecut de prezența unor episcopi cărturari, unii cunoscuți traducători din slavonă și greacă, precum Mitrofan (1691-1702) și Damaschin (1702-1708). Chesarie și cei din jurul său (printre care și viitorul episcop Filotei), înțeleg spiritul vremii. Sunt conștienți că *“veacul în care stăpânea grosimea minții a trecut...”*⁸. Ideea necesității ca preoții să aibă învățătură *“înaltă”*, ca ei să ducă *“făclia luminării”* în parohiile lor, apare foarte des în cuvântările ierarhilor. De aceea, cea mai mare parte a cărților tipărite la Buzău, le sunt destinate.

Primele traduceri publicate la Buzău în secolul al XIX-lea sunt tipărite în *“tipografia provizorie”* trimisă de la mitropolie lui Grigore Minculescul (mitropolitul Grigore al IV-lea), unul din cei mai buni și mai activi traducători de carte religioasă ai epocii. Întors din exilul din Basarabia⁹, nu i se permite întoarcerea la București fiind obligat să rămână o vreme la Buzău (februarie 1832-aprilie 1833). Cu ajutorul lui Chesarie, cu care avea relații mai vechi de prietenie (în tinerețe frecventaseră amândoi

⁶ Definirea acestei forme de educație, așa cum era înțeleasă în epocă, o găsim chiar în *Vestitorul bisericesc*: *“Cea mai netăgăduită și mai trebuincioasă parte a educației este formarea inimii, aceasta este educația morală și religioasă. A fi tânărul vrednic de iubit este prea bine, a fi învățat este foarte folositor, însă a fi virtuos iată ceea ce este netăgăduit trebuincios; trebuincios pentru vremea de față, trebuincios pentru veșnicie”* (1839, nr. 28, p. 112-113).

⁷ Pentru viața și activitatea lui v. Pamfil Georgian, *Chesarie Episcopul Buzăului între anii 1825-1846*, Buzău, 1946.

⁸ Ec. Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei Episcopul Buzăului. 1850-1860*, București, 1941, p. 121, anexa XIV.

⁹ Cunoscut ca traducător cu numele de Grigore Dascălul, a fost mitropolit al Ungrovlahiei între 1823-1829 și 1833-1834. În timpul ocupației țariste (1828-1834), ca urmare a conflictului cu autoritățile ruse (generat de abuzurile trupelor asupra populației), a fost înlăturat din scaun și trimis în exil la Chișinău (martie 1829-februarie 1832). Întors în țară, refuză să-și dea demisia și este obligat să stea la Buzău, apoi la mănăstirea Căldărușani (aprilie-august 1833). În august își reocupă scaunul pentru scurtă vreme. A murit în iunie 1834. apud M. Păcurariu *Istoria bisericii ortodoxe române*, Galați, 1996, p. 361-362.

cursurile Academiei domnești¹⁰), în timpul petrecut aici va tipări patru cărți traduse în anii de “*surghiunie*”. Dintre acestea, menționăm doar cele două traduceri din Ioan Hrisostom, apărute în anul 1833, pentru că ele cuprind învățături morale destinate tuturor, pentru “*îndreptarea năravurilor*”¹¹.

Dintre toți părinții bisericii, Sf. Ioan Hrisostom are în opera sa cele mai numeroase și mai complete idei asupra educației, în special asupra educației copiilor, fiind și autorul celei dintâi lucrări de pedagogie a literaturii bisericești¹². Ideile sale vor fi preluate și dezvoltate de către ierarhii de la Buzău: Chesarie, Filotei, Dionisie Romano. Implicați în organizarea învățământului local ei, ca mulți alți contemporani, consideră că instruirea trebuie subordonată educației morale, prin urmare învățătura trebuie să fie în primul rând religioasă și morală¹³. Același idei se regăsesc și în scrierile înalților prelați și cărturarilor greci din operele cărora se traduc fragmente publicate în **Vestitorul bisericesc**: Nichifor Theotochis (?-1801)¹⁴, Neofit Vamvas (1736-1800)¹⁵, Adamantie Corais (1748-1833)¹⁶.

¹⁰ Grigore și Chesarie (ca și Ilarion, episcopul Argeșului, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, Ion Câmpineanu), au fost elevii lui Lambru Fotiades, v. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 218, 216.

¹¹ Acestea sunt: **Carte ce se numește puțul sfântului Ioan Gură de aur și Carte ce se numește împărțire de grâu...**, care are ca subtitlu: “*Cuprinzătoare de învățături de năravuri*”, în prefață arătându-se că: “*pentru toți cuprinde învățături, pentru preoți și pentru mireni, pentru boieri și pentru supuși, pentru bogați și pentru săraci, pentru bărbați și pentru femei, pentru bătrâni și pentru tineri...*”. Ele sunt tipărite în “Eparhia Sfintei Episcopii Buzeu”.

¹² D. Fecioru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Hrisostom* în Biserica Ortodoxă Română, an LV(1937), nr. 7-10, p. 449-486.

¹³ În epocă valorile morale se confundă cu cele religioase. Într-un manual de citire, alcătuit de Dionisie Romano, la întrebarea “*Afară de datoriile către Dumnezeu ce ne mai învață religia?*” răspunsul este: “*Ea ne învață datoriile ce avem către părinții noștri, către ceilalți oameni și către noi înșine. Pentru acest cuvânt religia se unește netăgăduit cu o altă știință ce se numește moral și care este întemeiat pe religie*”, **Biblioteca tinerilor începători**, Buzău, 1837, p. 2.

¹⁴ Nichifor Teotochis, originar din insula Corfu, a studiat în Italia teologia, filosofia și matematica. A predat în Corfu, Constantinopol și Iași (la Academia domnească). A fost chemat de Ecaterina a II-a în Rusia, unde a fost ridicat la rangul de arhiepiscop al Poltavei, apoi al Kersonului și mai târziu al Kazanului și Astrahanului, Ion Rămureanu, *Istoria bisericească universală pentru Seminarul teologic*, București, 1992, p. 450. Principala sa scriere, **Chiriadromion**, a fost tipărită la Buzău în 1839, pe cheltuiala lui Dionisie Romano și a inspectorului seminarului mitropoliei, preotul Ierotei. În **Vestitorul bisericesc** au apărut mai multe fragmente din scrierile sale și o scurtă notiță biografică (nesemnată, dar probabil redactată de Dionisie Romano), despre Teotochis, în care acesta este numit “*apostolul vremurilor noastre, pentru multele lui învățături și cuvinte moralicești*” (1840, nr. 9, p. 33-34).

¹⁵ Neofit Vamvas, originar din Kerkira, a predat matematică și fizică la școala din Chios și la Academia domnească din Iași. Este autorul mai multor manuale, dintre care **Elemente de filosofie morală** va fi tradus de Dinică Golescu și tipărit la București, în 1827.

¹⁶ Adamantios Corais (sau Coray), medic și filolog grec, născut la Smirna. După terminarea studiilor de medicină se stabilește la Paris, dedicându-și viața atragerii atenției Europei occidentale asupra situației politice a grecilor și ridicării culturale a poporului grec (prin numeroase traduceri din franceză în neogreacă, prin înființarea de școli și biblioteci, prin aplicarea metodei alilodidactice etc), *La Grande Encyclopédie*, XII. Paris, s.a., p. 928. Este inițiatorul unui curent de promovare a culturii grecești moderne și de reeditare a clasicilor greci în limba franceză și neogreacă, curent ce a avut ecouri însemnate în Principate, influențând activitatea cărturarilor vremii.

După reînceperea activității tipografiei în 1834, o importanță deosebită se acordă tipăririi cărților didactice necesare noilor școli. Eforia școlilor stabilise obligația profesorilor „*naționali*” de a alcătui scurte cursuri, pe care să le folosească la predare până la alcătuirea manualelor unitare. În aceste condiții Dionisie Romano, la fel ca alți contemporani, traduce, prelucrează sau adaptează manuale moderne pentru cursul primar, recurgând la modele occidentale. Se aplica astfel principiul formulat și de Corais pentru învățământul grec: „*pentru cărțile pe care nu le avem în limba noastră, soluția cea mai rapidă este traducerea sau prelucrarea. Nu este nevoie să ne supunem la aceeași trudă la care au fost deja supuși alții*”¹⁷.

La un an după deschiderea școlii naționale, în 1834, i se tipărește un **Abetedar românesc spre întrebuințarea tinerilor începători** (reeditat în 1839). Peste câțiva ani apare, tot datorită lui Dionisie Romano, prima traducere „*din franțoește*” la Buzău: **Biblioteca tinerilor începători**, prima parte în 1837, a doua în 1838¹⁸. Acestea sunt „*cărți de citire*”, destinate copiilor care depășiseră nivelul abecedarului. Se înlocuiau astfel cărțile bisericești folosite în mod tradițional pentru exersarea cititului (ceaslovul, psaltirea, viețile sfinților) cu manuale moderne care, paralel cu deprinderea lecturii, ofereau gradat copiilor primele noțiuni despre lumea înconjurătoare. Cele două volume conțin, sub formă de întrebări și răspunsuri, cunoștințe elementare de religie, geografie, climă, astronomie (partea întâi) și aritmetică (partea a doua). Ele sunt adaptate după cartea lui Pierre Blanchard: **Premières connaissances à l'usage des enfants qui commencent à lire** publicată la Paris în 1833. Scriitorul francez Pierre Blanchard (1772-1856) este cunoscut mai ales ca autor de manuale și cărți pentru copii, care au instruit și delectat câteva generații în perioada în care, în întreaga Europă, literatura didactică își căuta noi forme de exprimare. Valorificând experiența personală, (căpătată ca învățător într-un pension), cărțile sale au avut un succes considerabil, dovadă fiind numeroasele lor reeditări și traduceri (cu sau fără menționarea autorului)¹⁹. La data apariției cărților la Buzău, el era deja cunoscut în țările române, prin traducerea aceleiași cărți, menționată mai sus, făcută de Grigore Pleșoianu, cu titlul **Cele dintâi cunoștințe**, publicată în 1828 la București.

¹⁷ Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 239-240.

¹⁸ **Biblioteca tinerilor începători sau culegere de întâiele cunoștințe trebuincioase pentru învățătura copiilor ce încep a ceti**. Tradusă din franțoește de ierodiaconul Dionisie Romano, Profesor național în Buzău. No. 1. și **Biblioteca tinerilor începători** de ierodiaconul D. Romano, dată în Școala Națională din Buzeu, partea II, Scurtare de aritmetică. Prima parte va fi reeditată în 1838 la București, în tipografia lui Zaharia Carcalechi.

¹⁹ Dintre numeroasele sale cărți menționăm: **Petite Bibliothèque des enfants** (1795), **Buffon de la jeunesse** (1801), **Plutarque de la jeunesse** (1818). *La Grande Encyclopédie*, VI, p. 1012. Prima traducere în românește, cu titlul **Plutarh nou**, a fost făcută de Nicola Nicolau și a apărut în 1817 la Buda, Bibliografia Românească Veche, IV, p. 1032.

Continuând seria manualelor, Ion Costinescu, profesor la școala națională, alcătuiește o **Prescurtare de geografie**, publicată în 1839²⁰.

Deși în anii petrecuți la Buzău lui Gavril Munteanu nu i s-a publicat nici un manual, cursurile pe care le-a redactat s-au folosit mult timp la seminar, în manuscris, fiind copiate de elevi²¹. Mai târziu, ca organizator al gimnaziului românesc din Brașov, va publica valoroase manuale și programe școlare. Pedagog prin excelență, Munteanu va fi: *“un fel de Gheorghe Lazăr, pentru Buzău și Brașov”*²².

Anii 1839-1840 aduc un vizibil progres în producția tipografică buzoiană (progres determinat, printre altele, și de faptul că din 1839 până în 1841 *“director”* al tipografiei este Dionisie Romano). Este totodată perioada de apariție a **Vestitorului bisericesc** prima revistă bisericească din țară, alcătuită aproape în întregime, din traduceri. Pentru majoritatea traducerilor nu se menționează autorul dar, din relatările autobiografice ulterioare, putem conchide că ele aparțin editorilor, Romano și Munteanu, care preferă anonimatul din motive încă neclare, dar această practică nu este singulară, fiind des folosită în gazetele vremii. Nu se poate însă susține ideea că revista a fost scrisă integral de Dionisie Romano²³. În primul an de apariție al gazetei (1839), toate traducerile apar nesemnate, în anul următor, pe lângă cele nesemnate, se publică traducerile colaboratorilor, cu precizarea numelui și apartenenței (sociale sau profesionale)²⁴.

În anii petrecuți la Buzău, Gavril Munteanu traduce din germană două cărți relevante pentru profilul său spiritual, dar a căror alăturare, aparent paradoxală, uimește pe contemporani - o scriere de literatură religioasă și un roman. Ca traducător din limba germană îl întâlnim prima oară printre cei ce fac traduceri pentru *Societatea Filarmonică*, cu o piesă din August von Kotzebue, **Încurcătura**²⁵, dar debutul publicistic și-l face la Buzău cu **Meditații religioase**, volumul I (cuprinzând meditațiile cu numerele 1-28) în 1839, volumul II (cuprinzând meditațiile cu numerele 29-55) în

²⁰ **Prescurtare de geografie**. Tipărită pentru trebuința Tinerilor începători de I. Costinescu.

²¹ v. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău, 1836-1936*, București, 1937, p. 139.

²² Ștefan Eșanu, *Gavril Munteanu (1812-1869). Activitatea și contribuția în domeniul învățământului și educației*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol. II, Buzău, 1983, p. 328 (în continuare: *Spiritualitate și istorie*).

²³ Studiarea gazetei demonstrează că doar o parte din articolele nesemnate aparțin lui Dionisie Romano, care mai târziu le publică într-un volum intitulat: **Principii generale de înțelepciune și datorii tinerilor**, Buzău, 1871; lui Munteanu i s-a publicat în revistă meditația *Fecioara* (1840, nr. 42, p. 165-168, nr. 43, p. 169-171. cf. Antonie Plămădeală, *Episcopi ai Buzăului în cultura română în Spiritualitate și istorie*, vol. II, p. 105, care crede că gazeta: *“Doi ani a scris-o Dionisie singur, în întregime.”*

²⁴ Aceștia sunt: Antonie Paleolog, *“Doctorul ot crugului”*, G. Mihăescu, Nicu Deșliu, *“Școlar din Seminar”*, Grigorie Negrea cf. G. Cocora, *Cîteva precizări și adăogiri cu privire la începuturile periodicele bisericești în Glasul bisericii*, an XIX (1960), nr. 3-4, 1960, p. 218-219.

²⁵ *D.L.R.*, p. 595.

1840²⁶. Înainte de a apare în volum, traducerea a fost difuzată ca supliment (câte o meditație) la fiecare număr al **Vestitorului bisericesc**. Scrierea originală cu titlul: **Stunden der Andacht...** conținea “suficiente accente socio-morale de esență protestatară, în manieră luministă” ca să o facă interzisă în Austria²⁷. Cu un conținut moral-filosofic, **Meditațiile religioase** au ridicat considerabil nivelul producțiilor apărute la Buzău. Fragmente au fost reproduse în gazetele românești ale vremii, devenind “o carte de căpătâi pentru profesorii de filosofie din țările române”²⁸. Ion Heliade Rădulescu o recomanda părinților ca lectură necesară pentru desăvârșirea educației religioase a copiilor²⁹. Și George Bariț prezintă elogios traducerea în **Foaie pentru minte, inimă și literatură**, reproducând fragmente în mai multe numere³⁰.

Gavril Munteanu este autorul primei traduceri în limba română a romanului lui Goethe, **Suferințele tânărului Werther**, ce va apare la București în 1842. Traducerea se publică fără a se menționa numele autorului, din motive lesne de înțeles. Romanele sentimentale erau considerate un pericol pentru moralitatea publică. Ar fi fost compromițător ca numele profesorului unui seminar să apară pe un roman în care tânărul erou, incapabil de compromisurile necesare integrării într-o societate convențională și ostilă, copleșit de o dragoste fără speranță, găsește o singură soluție pentru rezolvarea problemelor sale, sinuciderea. Pentru a înțelege mai bine responsabilitatea pe care și-o asuma Munteanu traducând tocmai acest roman și cum apare în contextul epocii gestul său, putem recurge la vocea contemporanilor. Astfel, traducătorul (I. D. Negulescu), unui roman istoric cu totul inofensiv (**Iudita franțeză** din Paccard), publicat cu doi ani mai târziu la București, se disculpă în prefață că a dedicat cartea tinerelor fete pentru că: “Știu că în de obște romanțul nu prea are nume bun, și prin urmare veți vedea, nu cu puțină mirare, îndrăznirea ce am de a vă închina traducerea unui romanț.”. Cu toate acestea, le asigură că “nu toate romanțele merită urgia” deși “în acest neam de scrieri sunt unele în adevăr foarte rele și care ar trebui cu totul isgonite din soțietate...”. Cititorii, cu deosebire cei tineri, sunt avertizați că bune sunt romanele care: “în loc de a atinge legile, bunele năravuri, religia, dinpotrivă vă înfățișează numai pilde de virtute...”³¹.

²⁶ **Meditații religioase**. Traduse de G. Munteanu profesorul Seminarului Sf. Episcopii a Buzăului, tomul I și **Meditații religioase** traduse de G. Munteanu. Profesor al seminarului Sf. Episcopii Buzău. Tomul II. cf. G. Bariț și contemporanii, unde se consideră că volumul II nu ar mai fi apărut, din cauza cenzurii (p. 191).

²⁷ loc. cit.

²⁸ *Ibidem*, p. 191.

²⁹ **Curierul românesc**, 1840, nr. 17. Recomandarea este semnalată și de Nicolae Iorga în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*, vol. II, București, 1983, p. 225, dar crede că Munteanu este “arhimandrit”.

³⁰ **Foaie...**, 1840, nr. 16, p. 128, nr. 50, p. 395-398, nr. 51, p. 405-407; 1841, nr. 8, p. 57-62.

³¹ Chiar și pentru prietenii săi, opțiunea pentru acest roman a fost neașteptată. Mai târziu (1870), George Bariț avea să scrie: “În a(nul) 1842 Munteanu ne surprinse cu publicarea **Suferințelor lui Werther după Goethe**. Numai așa ceva nu așteptam noi de la seriosul Munteanu!”, apud. G. Bariț și contemporanii, p. 189. Rezerva față de romane era împărtășită de mulți intelectuali ai vremii, cu deosebire de cei ardeleni. Această atitudine, generată de rațiuni de ordin moral și educativ, face parte din “politicsa traducerilor” pe

Dacă romanele, în special cele franțuzești, sunt privite cu reprobare, ceea ce are mare trecere în mediul ecleziastic din literatura franceză este elocința religioasă a predicatorilor sec. XVII-XVIII. În epocă se traduce încă foarte mult din Bossuet (1627-1704), Bourdaloue (1632-1704), Fénelon (1651-1715), Massilon (1663-1743). Acești autori sunt oferiți în continuare publicului, deoarece nu numai că asigură o lectură “*terapeutică*”, contribuind la fortificarea moral-religioasă a cititorilor, dar și pentru că stilul lor corespunde gustului pentru scrierile retorice, specific unei societăți dominate încă de oralitate³². De asemenea, predicatorii francezi (odată depășite barierele confesionale), sunt folosiți de profesorii învățământului laic și teologic ca modele de elocință la cursurile de retorică. Arta oratorică intrase în atenția organizatorilor învățământului superior, retorica fiind inclusă în programele școlare (în Țara Românească din 1833). Ca urmare, în 1834 se tipărește **Cursul de retorică** al lui Simeon Marcovici, profesor la colegiul “*Sf. Sava*” (unul dintre profesorii lui Dionisie Romano). Arta exprimării alese era socotită indispensabilă oricărui om educat. “*Aleasa cuvântare*”, dincolo de aspectele estetice, cuprindea în sine și tehnica persuasiunii, necesară atât viitorului dascăl cât și viitorului preot³³. Ierarhii buzoieni erau buni oratori și interesați de dezvoltarea acestor aptitudini în rândul preoților (la seminar, în această perioadă se folosea cursul lui Munteanu)³⁴.

Nu întâmplător și atenția traducătorilor de la Buzău se îndreaptă asupra acestui gen de scrieri. **Curierul românesc** anunța în 1838 că un fost protopop de Buzău, se îndeletnicește cu o traducere din Massilon³⁵. În anii 1839-1840 numeroase fragmente din scrierile măștrilor elocinței de amvon apar în paginile **Vestitorului bisericesc** (se traduce din Bourdaloue, Massilon, Fénelon). Sunt aceleași nume pe care le întâlnim în cursurile de retorică ale vremii. În 1841 se publică la Buzău o culegere de predici selectate și traduse de Dionisie Romano din opera lui Bourdaloue (supranumit de contemporani “*regele predicatorilor și predicatorul regilor*”), cu titlul: **Cuvânt pentru conștiința greșită**³⁶. Interesul pentru oratorie îl va face să redacteze mai târziu, lucrarea **Principii de retorică și elocuința amvonului**, publicată în 1859. Preferința pentru oratorii francezii, des întâlnită în rândul clerului cultivat, nu este străină de

---

care încercau să o impună “*îndrumătorii*” mișcării culturale. Prin ea se urmărea limitarea pătrunderii literaturii de senzație sau de “*desfătare*” (fără o finalitate morală !).

³² Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, 1979, p. 9

³³ În cursul lui Marcovici, încă de la primele pagini se atrage atenția asupra avantajelor pe care le oferea aceasta: “*Cât de frumos este de a putea cineva să cârmuiască pe ceilalți oameni după a sa plăcere, prin simpla putere a cuvântului!*”v. *Cărți românești de artă oratorică*. Ediție îngrijită, prefată și note de Mircea Frânculescu, București, 1990, p. 5-6.

³⁴ Printre cursurile în manuscris ale lui Munteanu figurează și o *Retorică* (v. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 139). Mircea Frânculescu a semnalat existența unui curs manuscris de retorică, datat 1845, redactat de “*profesorul Seminarului*” din Buzău, Nicolae Vasilie, din care a publicat fragmente în *op. cit.*, p. 235-257. De fapt Nicolae Vasilie este elevul care a copiat cursul.

³⁵ **Curierul Românesc**, IX (1838), supliment nr. 9 din 24 februarie.

³⁶ **Cuvânt pentru conștiința greșită**. Din scrierile lui Burdalu. Tradus de ierodiaconul Dionisie.

faptul că modelul comun al acestora este Ioan Hrisostom, cu stilul căruia era deja familiarizat³⁷.

Tot acum apar la Buzău traduceri din literatura secolului al XVIII-lea, din autori mai puțin cunoscuți astăzi, dar care în epocă se numărau printre lecturile de referință ale oricărui om cultivat, este vorba de Jean-Pierre Claris de Florian (1755-1794) și Salomon Gessner (1730-1788). Ele sunt adecvate orientării promovate de tipografiile bisericești, urmărind educarea și delectarea cititorului sub protecția moralei creștine. Se publică volumele **Giulom Tel** (probabil în 1839), **Cel dintâiu plutitor și Bisericuța din mijlocul pădurii** în 1840. Autorii traducerilor sunt: Grigore Negrea, boier buzoian, Nicu Deșliu, elev al seminarului și Ion Costinescu, profesor și colaborator apropiat al lui Dionisie Romano. Implicarea lor într-o astfel de activitate este tipică pentru atmosfera epocii, în care cunoscătorul de limbi străine consideră că este dator să tâlmăcească în folosul semenilor "*doritori de citire*". Selecția scrierilor se face după criterii diverse, în funcție de apartenența socială și profesională a traducătorului sau de destinația traducerilor, dar comun tuturor este sentimentul că săvârșesc un act patriotic.

Grigore Negrea³⁸, în prefața la **Giulom Tel** mărturisește: "*În petrecerea mea la țară, slobod de orice îndeletnicire care ar putea să-mi ocupeze ceasurile și plin de râvnă a contribui ceva spre folosul patrii mele, mă îndeletnicesc întru scrierea și tâlmăcirea cărților, din care dând la lumină această mică traducție*". Înainte de Wilhem Tell, Negrea își mai încercase puterile cu traduceri din beletristică. În 1838, în gazeta lui Florian Aaron, **România**, la rubrica "*Înștiințări*", anunța că a tradus romanul "*Mathilda de M-me Cottin*" și că a început să traducă poemul lui Milton "*Raiul pierdut*"³⁹. Traduce "*din elinește*" pentru **Vestitorul bisericesc**, un fragment despre necesitatea educației, din scrierile lui Corais, cu titlul: **Trebuința și neângrijirea bunei creșteri**⁴⁰.

³⁷ J.M.J.A., *Histoire abrégée des littératures anciennes et moderne*, Paris, 1893, p. 103-106.

³⁸ I.Ionașcu consideră că este "boier buzoian" (*op. cit.*, p. 264) iar Gabriel Cocora crede că la data apariției traducerii este elev al seminarului (*Tipar și cărțurari*, p. 213). Ceea ce știm sigur este că Grigore era fiul biv-polcovnicului Vasilache Negrea, fiind trecut în *Catagrafia boierilor de la 1831*, la categoria boierilor de peste 30 de ani, cu un venit anual de 600 de lei (Analele Parlamentare ale României, II, București, 1892, p. 140). Pe la 1841 Grigore Negrea este căsătorit și se înrudește cu familia Marghiloman: o fiică a lui Matache Marghiloman din Vernești botează un copil al lui "*Gligore Negrea boier și Efimiea sin Anăstase, din satul Vernești*", de unde înțelegem că familia Negrea locuia la Vernești, (C.Săndulescu - Verna, *Din trecutul Verneștilor. Note istorice*, Buzău, 1941, p. 40). În 1842 îl găsim printre prenumerații la **Gazeta de Transilvania**, fiind enumerat alături de alți boieri buzoieni, v. scrisoarea lui G. Munteanu către G.Bariț în *G.Bariț și contemporanii*, VI, p. 202.

³⁹ **România**, I, 1838, p. 272., Bibliografia analitică a periodicelor românești, I, 1790-1850, partea a III-a. București, 1967, 20677 și 20678, p. 1027 (în continuare: B.A.P.R.).

⁴⁰ **Vestitorul bisericesc**, 1840, nr. 44, p. 175-176 (în continuare: VB).

Giulom Tel apare la tipografia episcopiei fără a se menționa anul apariției, cu menționarea aprobării cenzurii⁴¹. De asemenea Negrea nu dezvăluie cartea din care a tradus, astfel că nu putem ști dacă a folosit originalul francez sau o versiune greacă. Cam în aceeași vreme sunt semnalate și alte traduceri cu subiectul Wilhem Tell. În 1837 la Iași, Vasile Scriban elev al Academiei din Iași, tradusese "*Tell de Florian*" și Gheorghe Asachi anunța că traducerea va fi tipărită curând în **Albina românească**⁴². Cu câțiva ani mai devreme, în 1831, în **Curierul românesc**, nr. 6, apăruse "*o Viață a lui Tell*" (după un original francez), tradusă de Alecu Filipescu⁴³.

Cartea apare probabil în intervalul cuprins între 1837-1840, în care activitatea mișcării naționale din Țara Românească este în plină desfășurare. La 15 iulie 1837 opoziția națională din Adunarea obștească, constituită în jurul lui Ioan Câmpineanu, refuză votarea articolului adițional al Regulamentului organic (ce consfințea dreptul Rusiei, ca putere protectoare, de a împiedica orice modificare a acestuia și care reprezenta o gravă încălcare a autonomiei Principatelor), refuz ce a dus la suspendarea lucrărilor. După redeschiderea Adunării și votarea articolului în mai 1838, Ioan Câmpineanu și susținătorii săi continuă lupta, cu acordul tacit al consulilor Angliei și Franței. La 1 noiembrie 1838 membrii Partidei naționale redactează o declarație de principii, "*Act de unire și independență*", în care se cerea înlăturarea suzeranității otomane și protectoratului țarist și unirea principatelor, document semnat de toți membrii (care jură pe Evanghelie în fața episcopului Chesarie de la Buzău că vor sacrifica totul pentru îndeplinirea acestor idealuri). În cursul anului 1839 Câmpineanu călătorește la Constantinopol, Londra și Paris dar marile puteri nu erau pregătite să accepte dorințele *Partidei naționale*. La întoarcerea în țară este arestat și înțemnițat (3 noiembrie 1839)⁴⁴. În această atmosferă de profundă agitație a spiritelor, care reunea deopotrivă clerici și laici, traducerea boierului patriot Grigore Negrea (care vorbește despre cucerirea libertății prin strângerea poporului în jurul lui Wilhem Tell), dedicată lui Ion Câmpineanu, se înscrie printre încercările de a oferi, cu mijloace literare, modele pentru împlinirea aspirațiilor de unitate și independență⁴⁵.

⁴¹ **Giulom Tel sau Elveția slobodă**. Din Florian. Tradus de Grigorie Negrea. Pe verso coperta 1, cu mențiunea: "*Cu slobozenia C: (institei) Cenzuri*". Anul apariției la Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 49 și nota 199, p. 100.

⁴² Nestor Camariano, *Erast al lui Salomon Gessner în literatura greacă și română* în Revista Fundațiilor Regale, an VIII (1941), nr. 7. p. 79. În același loc se amintește și traducerea lui Negrea, despre care se spune că ar fi tipărită la Iași.

⁴³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 137.

⁴⁴ Ioan Lupaș, *Frământări revoluționare transilvane, bănățene moldovene și muntene în I-a jumătate a veacului al XIX-lea în Din istoria Transilvaniei*. Ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasu, București, 1988, p. 125-126; Anastasie Iordache, Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor române. 1821-1859*, București, 1987, p. 61-63.

⁴⁵ Dedicția lasă să se întrevadă mai vechi legături de familie: "*Cu tot respectul mă grăbesc a o pune la picioarele Domnii voastre, rugându-vă ca precum din început ați avut bunătatea a fi protectorul familiei mele, cu aceeași bunătate să binevoiți a primi această pârgă a osteneților aceluia carele am cinste a fi al Domnii Voastre cu tot respectul plecat slugă.*". Familia lui Ion Câmpineanu avea moșii în zonă, mama sa, Luxandra era fiica lui Constantin Cândescu, mare logofăt, cu reședința la Vernești. Tot la Vernești locuia și tatăl lui Grigore Negrea, Vasilache (Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toți boierii Țării*

În anul 1840 se tipărește volumul **Cel dintâiu plutitor**⁴⁶, reeditat în 1860, tot la Buzău, cu titlul: **Primul navigator**. Povestirea, cu titlul original: **Der erste Schifer** relatează întemeierea orașului Cîtera pe o insulă din Marea Laconiană și descoperirea navigației. „*Cel dintâiu plutitor*” este un tânăr care, inspirat de zeii din Olimp, reușește să-și construiască o luntre cu care să ajungă pe insula Cîtera, unde se afla fata care îi apăruse în vis și de care se îndrăgostise. Insula se desprinsese de continent cu cinsprezece ani în urmă și era locuită doar de fată (*Melida*) și mama ei (*Semira*), care au de îndurat chinurile singurătății („*Lipsiți de toată bucuria, era streini de dulcea unire a vecinătății și fragedele plăceri ale prieteșugului, aici niciodată nu îndulcise tristul lor suflet*”). Cei doi se căsătoresc iar urmașii lor desăvârșesc „*meșteșugul plutirii pe apă*” și construiesc un oraș care cu timpul va deveni un port înfloritor. Din Salomon Gessner se mai făcuseră traduceri în limba română, cele mai cunoscute fiind **Moartea lui Avel** (Buda, 1818), a lui Alecu Beldiman, după o versiune franceză⁴⁷ și **Erast** (Iași, 1822), după versiunea greacă a Roxanei Samurcaș din 1819⁴⁸. Povestirea publicată la Buzău în traducerea lui Ioan Costinescu, avea deja transpuneri românești realizate în Transilvania. Prima apăruse ca anexă la gramatica lui Ștefan Crișan-Körösi, **Ortographia latino-valachica** (Cluj, 1805), cu titlul: **Luntrea de antea**⁴⁹. O alta, rămasă în manuscris, făcuse și Ioan Barac în 1828, cu titlul: **Corăbierul cel dintâi sau întâiul corăbieru...** (folosind o versiune maghiară)⁵⁰.

Este puțin probabil ca Ioan Costinescu să fi folosit originalul german, pentru că din ceea ce cunoaștem despre studiile sale și din traduceri realizate ulterior, nu reiese că ar fi cunoscut limba germană⁵¹. Se știe însă că Gessner era foarte citit și în Franța și e posibil să fi avut la îndemână o versiune franceză. Ca discipol al lui Dionisie Romano

Române la 1829, București, 1929). Grigore Negrea este ispravnic în 1827, la construirea bisericii „Sf. Voievozi” din Câmpina, ctitorie a familiei Câmpineanu (textul pisaniei publicat de Virgil Drăghiceanu, *Biserica din Câmpina*, Buletinul comisiei monumentelor istorice, an XIX (1926), fasc. 48, p. 88.). În epocă, mai închină traduceri lui Ion Câmpineanu, C. A. Rosetti și Gr. Alexandrescu.

⁴⁶ **Cel dintâiu plutitor**. Din scrierile lui Gesner. Tradus de I. Costinescu și **Primul navigator**. Din scrierile lui Gesner. Tradus de I.C. Editat de Dimitrie Băltăceanu. Ediția din 1860 cuprinde pe lângă textul din 1840 și o poezie de Gheorghe Sion.

⁴⁷ Apud Paul Cornea, *op. cit.*, p. 109.

⁴⁸ Apud Nestor Camariano, *op. cit.*, p. 77-81.

⁴⁹ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 109

⁵⁰ Lucian Emandi, *Patimile ceale minunate ale lui Odiseu* - o prelucrare de Ioan Barac (manuscris inedit în colecții arădene) în Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare, II, București, 1983, p. 206-207 (în continuare: V.B.P.C.N.)

⁵¹ Ioan Costinescu, originar din Moldova, se stabilește de tânăr la Buzău. În 1834 este „cântăreț” la biserica „Sfinții Îngeri” din oraș, între 1834-1836 este elev la școala națională. În 1836 deschide un pension care funcționează puțin timp, este „îngrijitor” apoi învățător la școala națională, alături de Dionisie Romano. Îl regăsim în 1838 profesor de cântări la „școala de candidați pentru sate”, de pe lângă seminar. În 1846 părăsește Buzăul, fiind chemat de mentorul său, Romano, la Seminarul din București unde acesta era director din 1843. Va fi implicat, ca și Dionisie Romano, în revoluție în calitate de comisar de propagandă la Buzău (activitate pentru care va fi arestat în 1848 și închis la Văcărești), apoi în mișcarea unionistă. Pentru detalii v. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 44, 54, 85, 141, 143; Șt.I. Moldoveanu, *Figuri revoluționare la Buzău în Școala buzoiană*, Buzău, 1973, p. 10-11; Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 59, 64.

(de la care se pare că obținuse și primele cunoștințe de franceză), considerăm că este unul dintre traducătorii din franceză la Buzău. În 1839 I se publicase **Prescurtări de geografie**, un manual pentru „*tinerii începători*” (care urma seria manualelor prelucrate și editate de Romano, din 1837 și 1838). Într-o însemnare a lui Dionisie Romano se arată că Ion Costinescu a tradus cartea sub îndrumarea sa⁵². Prin anii 1845-1846 îl întâlnim ca autor de versuri în gazeta lui Iosif Genilie, **Universul**, unde I se publică două poezii fără valoare literară), una pe o temă istorică (*Stroe Buzescu*) și cealaltă dedicată mitropolitului (*Odă la anul nou*)⁵³, iar în 1846 la tipografia lui Anton Pann îi apare o scriere în versuri, **Vânătoarea**⁵⁴. După eliberarea din închisoare, în 1850 îl va însoți pe Romano la mănăstirea Băbeni (unde acesta se va retrage după ispășirea pedepsei pentru activitatea din timpul revoluției). Aici vor pregăti editarea jurnalului **Echo eclesiastic**, care avea și scopul de a încuraja traducerile. În perioada 1850-1857 redactează **Vocabularul româno-francesu** (București, 1870), cea mai cunoscută dintre lucrările sale originale, pe care o dedică celui care l-a susținut „*moralmente și materialmente timp de douăzeci de ani a dota limba cu acest op*”, lui Dionisie Romano⁵⁵.

Dar cel care rivalizează cu profesorii săi în privința zelului cu care traduce este elevul seminarului din Buzău, Nicu Deșliu. Figura aparte pe care o face printre traducătorii epocii (având în vedere vârsta sa), i-a atras atenția lui Nicolae Iorga, care i-a dedicat un articol⁵⁶. În 1840 îi apare primul volum, traducerea unei povestiri, cu titlul: **Biserița din mijlocul pădurii**⁵⁷. Din prefață, adresată colegilor săi seminariști, aflăm că mai tradusese alte trei lucrări, pe care intenționa să le publice: **Moralul copiilor** de I. Kamp, **Mitologia începătorilor** și **Dialoguri morale și religioase**. Ceea ce face pe tânărul seminarist să-și dedice timpul tălmăcirii acestor cărți (dincolo de îndemnurile profesorilor săi) este dorința de a oferi celor din generația sa, lecturi extra-școlare, altfel inaccesibile multora dintre ei: „*deși am fost ocupat cam în multe în curgerea anului acestuia, precum știți, dar cu toate acestea, jertfind ceasurile de odihnă, m-am sârguit și eu de a lucra ceva cu cuget de a folosi pe altul*”. Nu întâmplător volumul este imprimat „*cu cheltuiala*” lui Dionisie Romano. Și mai

⁵² Melchisedec, *Biografia prea sfințitului Dionisie Romano episcopul de Buzeu*, București, 1882, p. 18.

⁵³ **Universul**, I (1845), p. 91-92, II (1846), p. 20, B.A.P.R., I, partea a III-a, 20763 și 20964.

⁵⁴ Bibliografia românească modernă, București, vol. I, 1984, p. 15044 (în continuare: B.R.M.).

⁵⁵ Gabriel Cocora, *op.cit.*, p. 225, n. 12.

⁵⁶ N. Iorga, *Ce făceau copiii pe vremuri. Traducătorul școlar Nicu Deșliu*, în *Cuget clar*, an IV (1939), nr. 21, 30, p. 322-323.

⁵⁷ **Biserița din mijlocul pădurii**. Povestire tradusă de Nicu Deșliu. Școlar din Seminarul Sf. Episcopii Buzău. Tipărită cu cheltuiala ierod. Dionisie Profesor Scoalei Normale.

târziu, când va edita *Eho eclesiastic*, acesta se va arăta dispus să publice lucrări originale sau traduceri ale tinerilor începători într-ale scrisului⁵⁸.

Într-adevăr, în tot cursul anului 1840, Nicu Deșliu este permanent ocupat, deoarece lucrează foarte mult pentru *Vestitorul bisericesc*. Aici i se publică 20 de fragmente, doar pentru 7 dintre ele precizându-se autorul din care s-a tradus (Vamvas, Fénelon, Ioan Hrisostom), la care se adaugă două creații proprii, sub forma meditațiilor cu titlul: **Deșărtăciunea lumii aceștia și Toamna**⁵⁹. Fragmentele pe care le traduce sunt selectate, probabil de profesorii săi, în conformitate cu profilul revistei și pot fi considerate "*traduceri-exercițiu*", pentru aprofundarea cunoștințelor în studierea limbilor străine⁶⁰. Deși despre viața lui Deșliu nu avem prea multe informații se pare că și după absolvirea seminarului rămâne interesat de activitatea de traducător, fără a se manifesta în creația originală. În 1847, în *Vestitorul românesc*, se anunță traducerea din Voltaire a *Istoriei Imperiului Rusiei supt Petru cel Mare*, făcută de un "*N.D.*" - este posibil ca sub aceste inițiale să se ascundă Nicu Deșliu⁶¹. Apare apoi ca "*prelucrător și traducător*" al lucrării *Viața și 183 de fabule ale lui Esop*, tipărită în 1857 la Buzău, la comanda lui Filotei, (la acea vreme episcop al Buzăului), semnând: "*N.I.D.*". Cu acest prilej Nicu Deșliu dovedește o temeinică cunoaștere a limbii grecești, dar și calitățile unui bun îngrijitor de ediție - prin exigența cu care a lucrat la stabilirea textului și la alcătuirea notelor antologiei.

Una dintre cele mai însemnate traduceri publicate la tipografia buzoiană în perioada adusă în discuție este *Teatron politicon*⁶², apărută în 1838, "*prin îndemnarea și stăruința*" episcopului Chesarie și "*cu toată cheltuiala*" iconomului Filotei (viitorul episcop). Traducerea din limba greacă i-a fost încredințată lui Grigore Pleșoianu,

⁵⁸ În suplimentul gazetei intitulat *Biblioteca Religioasă-Morală*, va tipări pe cheltuială proprie două traduceri, din franceză și germană, ale elevului craiovean Virgil Pleșoianu.

⁵⁹ Traducerile lui Nicu Deșliu publicate în VB pe anul 1840: *Osteneala și odihna, Pentru comerț, Neturburarea (Poem a Cinicului)*, nr. 23, p. 89-92; *Vedenia Mărzii*, nr. 24, p. 94-95, nr. 25, p. 99-100; *Prejudețul pentru oamenii cei mari* (Vamvas), *Singura scăpare a celor nenorociți*, nr. 27, p. 105-106; *Ce e mai bun se pune pe dinafară*, nr. 28, p. 109-111; *Cel crescut într-o educație bună și cel într-o educație rea* (Vamvas), nr. 29, p. 111-115; *Cercetarea pentru sineși a Sf. Grigore Nazianz*, nr. 30, p. 117, *Adevărul primitiv* (Fénelon), p. 117, *Primejdiile bogăției* (Ioan Hrisostom), p. 118; *Focul* (Fénelon), nr. 31, p. 124; *Argumente împotriva mândriei*, nr. 32, p. 125; *Pentru adevărul Scripturilor, Când este cineva destul de bogat, Pentru viața monahică* (Hrisostom), *Cerul* (Fénelon), nr. 34, p. 133-135; *Comentație pentru citatul: "la început era cuvântul..."*, nr. 35, p. 137-138; *Pentru buna întrebuințare a cunoștințelor*, nr. 35, p. 139-140, nr. 36, p. 143-144; *Persul sticlar*, nr. 37, p. 146-148.

⁶⁰ Există mărturii ale foștilor seminariști că Gavril Munteanu ar fi introdus studierea facultativă a limbilor franceză, latină și greacă la seminar, v. Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 213.

⁶¹ Traducerea este semnalată de Liviu Rotman și Mariana Jaklovsky, *Un aspect al modernizării culturii românești: traduceri și traducători (1829-1848)*, în V.B.P.C.N., București, 1983, p. 353 - 360.

⁶² *Teatron Politicon* alcătuit mai întâi în limba latinească, apoi tâlmăcit în cea grecească vorbitoare de răposatul întru fericire domnul Nicolae Mavrocordat ... (3 volume).

căruia Filotei îi mai comandase anterior o traducere din literatura didactică⁶³. Originalul este scrierea parenetică a lui Ambrosius Marlianus - **Theatrum politicum**, apărută în 1631 la Roma. Traducerea din latină în greacă, realizată în vremea lui Constantin Brâncoveanu de către Ioan Avramie Cretanul, predicatorul curții domnești, circula în manuscris încă de la începutul secolului al XVIII-lea. Ea a fost imprimată în 1758 la Leipzig și atribuită multă vreme lui Nicolae Mavrocordat, datorită ex libris-ului manuscrisului⁶⁴. Prima traducere în românește după intermediarul grecesc a fost făcută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea dar a circulat numai în manuscris. **Theatron politicon** (adică *Privești politicească* cum deslușește pe înțelesul contemporanilor, traducătorul la note), publicată la Buzău este deci prima ediție românească.

Scopul editării cărții, după cum atenționează comanditarul în "*Precuvântarea către cititori*" (presărată cu idei iluministe), este de a oferi "*supușilor*" posibilitatea să înțeleagă greutatea sarcinilor ce stau pe umerii "*Stăpânilor*", îndemnându-i să-și accepte soarta, singura cale de a fi fericiți - "*Tot omul poate să fie fericit, numai să voiască, căci tot omul poate să fie mulțămît numai să voiască. Acela dar care va știi a să mulțumi cu aceia în care să află, cu aceia ce i-au dat Dumnezeu, va petrece zile senine, liniștite, va fi mulțămît, va fi fericit, însă puțini sînt cei carii să cunoască sau dacă cunosc, să pue în lucrare filosofia aceasta!*". Destinată inițial suveranilor, este recomandată acum tuturor deoarece: "*Moralul cărții aceștia este un moral obștesc, el este socotit nu numai pentru stăpânitari, ci pentru toate clasele de oameni, pentru slujbașii besericești și politicești, pentru Stăpâni și supuși, pentru familisti și pentru tot omul.*"⁶⁵. Prefața editorului și notele traducătorului relevă o schimbare de atitudine față de îndatoririle celor implicați în viața publică. Astfel la pasajul în care se spune că sunt stăpânitari care își petrec timpul doar în plimbări, care nu citesc "*cărți moralicești*" din care să învețe cum să conducă bine, că lasă toate treburile pe mâna miniștrilor și că se socotesc mai presus decât supușii lor, traducătorul comentează la note: "*Autorul descrie poate pe stăpânitorii veacului său, căci cei din zilele noastre, mai vârtos cei din Europa, sînt cu totul dimpotrivă. Ei n-au altă dorință mai mare decât aceia d-a face pe supușii lor fericiți*". Alexandru Dușu consideră că versiunea lui Grigore Pleșoianu este "*deosebit de interesantă, deoarece prin notele traducătorului semnalează mutațiile*

⁶³ Grigore Pleșoianu (1808-1857), traducător, pedagog (a fost profesor la școala națională din Craiova) și după retragerea din învățământ, inginer hotarnic. La aceea dată era foarte cunoscut datorită abecedarelor sale dar și ca traducător al scrierii lui Fénelon, *Întâmplările lui Telemah fiul lui Ulise* (Buda, 1831). Iluminist ca spirit, prin manualele și prefețele la traducerile sale îndeamnă la *luminarea* poporului, începând cu educația tinerilor. La cererea și pe cheltuiala lui Filotei, traduce cartea lui Dimitrie Darvaris *Engolpionul de aur* (Sibiu, 1833) apud D.R.L., p. 682-683.

⁶⁴ Ariadna Camariano, *Traducerea greacă a "Teatrului politic" atribuit greșit lui N. Mavrocordat și versiunile românești* în Revista istorică română, XI-XII, 1941-1942, p. 216-260.

⁶⁵ verso pagina de titlu; tot acolo istoricul traducerii cărții.

*ideologice care se petrecuseră între anul publicării versiunii grecești și acest deceniu premergător anului revoluționar 1848*⁶⁶.

În concluzie putem spune că într-o vreme în care cartea laică începe să câștige tot mai mult teren, la Buzău se tipărește îndeosebi carte de cult sau pentru uzul preoților precum și carte școlară. Activitatea tipografiei de la episcopie este de fapt subordonată acestui scop. Cei care coordonează și patronează editarea și tipărirea sunt în majoritate clerici. Necesitățile și oamenii desemnați să le soluționeze își pun amprenta asupra planului editorial al tipografiei, asupra modului în care se selectează lucrările și se stabilesc prioritățile. Fiind o tipografie bisericească, activitatea ei se concentrează, firesc, asupra intereselor proprii (din cele 50 de cărți tipărite între 1834-1846, 33 sunt cărți liturgice sau teologice).

Dar chiar în rândul clerului sporește interesul pentru literatura profană atâta vreme cât aceasta are un fundament moral și nu lezează dogma ortodoxă. Un concept luminist care reverbera încă în societatea românească, pune în circulație ideea că măsura civilizației unui popor este dată de nivelul lui de educație, iar educație însemna și (re)câștigarea moralității. O preocupare constantă a intelectualității în această vreme este starea morală a societății din care face parte, fără însă a se declanșa o dezbatere etică. O cale de însănătoșire a moravurilor o oferea și cartea, de aceea trebuia aleasă cu grijă. Trebuia vegheat ca ea să nu ducă la întinderea imoralității - de aici combaterea *“romanțurilor”* sentimentale și reticența față de beletristică (în special față de literatura de senzație). Nu întâmplător la tipografia buzoiană se imprimă traduceri din literatura secolului al XVIII-lea, fără mare valoare artistică, dar cu un mesaj moralizator. Autorii publicați, Gessner și Florian, se mențin în vogă și în această perioadă, deoarece scrierile lor sunt considerate potrivite unui public intrat de curând în rândul cititorilor, recrutat din lumea școlară și a *“stării de mijloc”*. Totodată cărturarii epocii constatau o creștere a numărului celor interesați de lectură. *“Gustul de citire s-a întins și se întinde din zi în zi mai mult, precum în clasele celelalte asemenea și între cler”* observau editorii Vestitorului bisericesc în *Înștiințarea* pentru apariția revistei din 18 decembrie 1838.

Scopul declarat al acesteia era acela de a sublinia *“cât de folositoare este virtutea și cât de vătămător este viciul pentru omul de orice clasă și poziție”* (subtitlul acesteia este: *“gazetă religioasă și morală”*). Romano și Munteanu începeau la Buzău ceea ce, în același an, Heliade regreta că nu făcuse încă din 1829 cu *Curierul românesc*, adică o revistă cu conținut religios⁶⁷. În paginile gazetei se publică fragmente din literatura patristică (Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare, Grigore din Nazians), din scrierile marilor

⁶⁶ Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 82. Alexandru Duțu apreciază că această creștere a interesului pentru genul parenetic, de tip *“oglină domnitorilor”*, este determinată de ascensiunea în domeniul cultural a micii boierimi și a burgheziei în formare.

⁶⁷ Cu ocazia aniversării a zece ani de la apariția gazetei sale, I. Heliade Rădulescu spunea: *“eu mult mă căiesc de ce n-am început acum zece ani Curierul românesc cu Religia”*, *Curierul românesc*, 1839, nr. 47.

predicatori francezi (Bossuet, Fénelon, Bourdaloue, Massilon), din teologii și învățații greci (Nichifor Teotochis, Neofit Vamvas, Adamantie Corais), din Chateaubriand dar și fragmente din scrierile lui Benjamin Franklin și Thomas Jefferson. Criteriul care stătea la baza acestei selecții era în conformitate cu scopul enunțat în înștiințare, acela *“de a hrăni duhul religios și moral”* al publicului. Astfel din Chateaubriand (din care Dionisie Romano va traduce **Geniul cristianismului**), se publică doar comentarii biblice: **Legile morale sau decalogul**⁶⁸ și **Despre stilurile Dumnezeității Scripturii**⁶⁹. Din Benjamin Franklin tot Dionisie Romano traduce **Planul de îmbunătățire morală...**⁷⁰, fragmente din **Almanahul bunului om Richard** cu titlul: **Știința bunului om Ricard**⁷¹ și **Povățuirea lui Franklin către un tânăr neguțitor**⁷² iar din Thomas Jefferson doar o singură bucată intitulată **Regule de viață ale vestitului anglo-american Toma Jeffers**⁷³.

Harnicul traducător seminarist Nicu Deșliu este animat de aceeași intenție educativă, oferind “conșcolarilor” săi lecturi potrivite vârstei și viitoarei lor stări. În prefața la **Biserica din mijlocul pădurii**, prezintă povestirea ca având scopul “de a insufla copiilor un respect religios”. De altfel chiar în **Vestitorul bisericesc**, în articolul: **Alegerea felului de viață și a stării**, se atrăgea atenția asupra influenței primejdioase a lecturilor nesupravegheate (fără girul autorităților consacrate păzirii virtuții: părinți și profesori), în formarea personalității tinerei generații: *“Ceea ce ajută mult spre stricarea duhului tinerilor de amândouă secsile, și a le insufla idei greșite asupra chemării lor este și citirea cărților vătămătoare sau care n-ajută nimic spre îmbunătățirea lor morală. Tinerii cred că se formează și își cultivază duhul citind fără alege, fără a se sfătui cu persoane mai învățate, romanțe de intrigi, basme vătămătoare, bucăți de teatru puțin morale în locul cărților folositoare spre învățatura lor, din care pot să învețe datoriile stării lor în viitor”*⁷⁴.

Este foarte vizibil faptul că atât în ceea ce privește traducerile publicate în volum cât și în cazul celor din revistă, oferta de lectură rămâne oarecum la nivelul specific sfârșitului secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Traducătorii și editorii nu se îndepărtează, în cazul tipografiei buzoiene, de genul utilitar-pedagogic, pentru că opinia general acceptată în epocă este că lecturile din care nu se pot extrage învățăminte morale sunt reprobabile⁷⁵. Acestea sunt fie purtătoarele unor idei care

⁶⁸ VB, 1840, nr. 38, p. 150-152; nr. 39, p. 153-154.

⁶⁹ VB, 1840, nr. 39, p. 154-155; nr. 40, p. 159-160; nr. 41, p. 162-164.

⁷⁰ VB, 1839, nr. 2, p. 5-7; nr. 3, p. 10-12; nr. 4, p. 13-16. Este relevantă, pentru spiritul epocii, notița biografică redactată de traducător: “B. Franklin s-a născut la 1706 la Boston, în America despre miazănoapte, din părinți scăpătați, însă prin urmarea virtuții, iubirea de învățătură și înțelepciune, dintr-o stare de jos și din sărăcie s-a ridicat la o bogăție și la o treaptă de cinste și slavă mare” (1839, nr. 2, p.5).

⁷¹ VB, 1839, nr. 9, p. 34-36; nr. 10, p. 38-40.

⁷² VB, 1840, nr. 10, p. 39.

⁷³ VB, 1840, nr. 29, p. 116.

⁷⁴ VB, 1840, nr. 6, p. 21.

⁷⁵ Trebuie să precizăm că traducerile din epocă nu reflectă în mod fidel preferințele personale ale cărturarilor sau traducătorilor, ci mai ales ideile acestora despre ce este necesar să se citească, încercându-se o lectură dirijată. Pentru aceasta v. Paul Cornea, *op. cit.* p. 112-114, 451-457 și “Cerere”

îndeamnă la nemulțumire și răzvrătire împotriva ordinii sociale existente, fie destinate exclusiv *“desfătării”* - transpunând cititorul într-o lume imaginară (*“părută”*), unde poate să se sustragă datoriilor, să ignore regulile dictate de rațiune și să se lase purtat de sentimente. *“Ei caută mai mult a-și desfăta duhul cu plăcere decât a-l lumina...”* sunt acuzațiile adresate celor care preferă cărțile în care delectarea primează asupra didacticului.

Întâlnim la Buzău diverse tipuri de traduceri, de la traducerea-exercițiu (pentru a perfecționa sau verifica însușirea unei limbi străine) - Nicu Deșliu spune că **Biseriçuța din mijlocul pădurii** este *“cea dintâiu deprindere a mea la traducție”*-, la traducerea-utilitară (înțelegând prin asta traduceri cu scop educativ) și traducerea-comandată - ca **Teatron Politicon**⁷⁶. Cei care sunt cunoscători de limbi străine și deci potențiali traducători nu sunt prea mulți la Buzău - și mai puțini sunt cei care reușesc să le tipărească (Grigore Negrea și Nicu Deșliu își anunță traduceri în gazetele vremii dar ele nu au ajuns niciodată să fie publicate). Cei mai activi sunt intelectualii legați de mediul școlar: Dionisie Romano, Gavril Munteanu, Ioan Costinescu dar și elevul Nicu Deșliu. Lor li se adaugă traducătorii provenind din mica boierime ca serdarul Grigore Negrea și medicul orașului Antonie Paleolog (care traduce din greacă mai multe fragmente referitoare la cruciade, la modul de efectuare a vaccinării copiilor împotriva vărsatului, la educarea copiilor)⁷⁷. Colaborează la revistă și Grigore Mihăescu, profesor la școala națională din Craiova, căruia i se publică o povestire în revistă (fără a preciza autorul sau limba din care a tradus)⁷⁸.

Gazeta și cărțile publicate la Buzău în perioada 1834-1846 răspundeau unor necesități specifice epocii dar sunt totodată și expresia unui climat cultural în conturarea căruia un rol esențial au avut tinerii profesori transilvăneni care s-au străduit să imprime o direcție nouă instituțiilor pe care le conduceau. Nu întâmplător după plecarea acestora (Dionisie Romano în 1843, Gavril Munteanu în 1844), tipografia revine la imprimarea, aproape în exclusivitate, a cărților bisericești. Stimulați de atitudinea binevoitoare a episcopului *“iubitor de cărțuri”*, ei au reușit în perioada petrecută la Buzău, să reînvie ceva din atmosfera începuturilor tipografiei buzoiene și să adune în jurul lor câțiva prelați cultivați, profesori și elevi dar și alți *“doritori de citire”*, mai ales din rândul boierimii locale, ale căror nume le întâlnim în publicațiile vremii ca autori, traducători, editori sau prenumerați. În consonanță cu spiritul epocii, aceștia se alătură celor care lucrau pentru ca țelurile luminării să fie atinse, numărându-se printre *“oamenii începutului de drum”* către modernizarea societății românești.

și *“ofertă”* în determinarea profilului traducerilor de la jumătatea veacului trecut în *Oamenii începutului de drum*, București, 1974, p. 157-165.

⁷⁶ *“Tipologia”* traducerilor la Paul Cornea, *Originile romantismului...*, p. 95.

⁷⁷ **Triumful adevărului evanghelic**, VB, 1840, nr. 14, p. 53; **Începerea bătăliei stavroforilor (cruciaților)**, VB, 1840, nr. 15, p. 57-58; **Pentru vaccină**, VB, 1840, nr. 18, p. 69-70; **Pentru creșterea copiilor**, 1840, nr. 18, p. 70-71, nr. 19, p. 72-73.

⁷⁸ **Pescarul și călătorul**, VB, 1840, nr. 20, p. 78-79; nr. 21, p. 80. Grigore Mihăescu este autorul unui manual de limba franceză: *Carte metodică pentru a învăța limba franceză*, Craiova, 1844.

*Abețedar românesc,
Buzău, 1839*

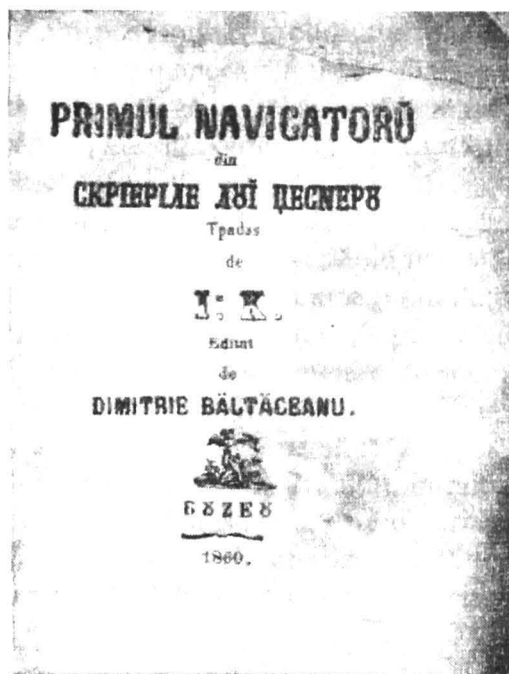
*Biblioteca tinerilor începători
București, 1838*

*Meditații religioase, vol. I
Buzău, 1839*

Florian, *Giuilom Tel*,
Buzău, (1839)

Gessner, *Primul navigator*,
Buzău, 1860